

فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال سوم، شماره 1، بهار 1393، پیاپی 7
صفحات 107-122

تحلیل فضایی کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های روستایی مورد: دهستان قرق شهرستان گرگان

فرهاد عزیزپور*، استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی،
حسن افراخته، استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی و عضو قطب علمی تحلیل فضایی مخاطرات محیطی، دانشگاه خوارزمی،
مریم شامانیان، دانشجوی کارشناسی‌ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی،

پذیرش نهایی: 1393/3/6

دریافت مقاله: 1392/10/14

چکیده

کیفیت زندگی مفهومی چندوجهی، نسبی، متأثر از زمان و مکان و ارزش‌های فردی و اجتماعی است که دارای ابعاد عینی و بیرونی، ذهنی و درونی می‌باشد. از این رو، معانی گوناگونی برای افراد و گروه‌های مختلف بر آن مترتب است. در این مقاله سعی شده است ضمن سنجش کیفیت زندگی مبتنی بر شاخص‌های ذهنی، مهمترین عوامل مکانی - فضایی مؤثر بر کیفیت زندگی روستاهای ناحیه شناسایی و تحلیل شود. روش پژوهش، توصیفی - تحلیلی است. محدوده جغرافیایی مورد مطالعه دهستان قرق شهرستان گرگان و جامعه آماری روستاییان 5 روستا از این دهستان و حجم نمونه 340 خانوار از روستاییان است که با استفاده از فرمول کوکران تعیین گردیده‌اند. روش نمونه‌گیری طبقه‌ای در انتخاب روستاهای نمونه بکار گرفته شد. برای جمع‌آوری اطلاعات از مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی (پرسشنامه) استفاده شد. به منظور تحلیل داده‌ها از آزمون ANOVA استفاده شده است. نتایج نشان داد که کیفیت زندگی در ناحیه مورد مطالعه از نگاه روستاییان در ابعاد محیطی و کالبدی دارای شرایط مناسب‌تری بوده است. تفاوت فضایی در وضعیت روستا بر اساس شاخص‌های ذهنی کیفیت زندگی متأثر از عوامل بعد فاصله روستاها از جاده اصلی، فاصله روستا تا شهر گرگان و تنوع قومیتی است.

واژگان کلیدی: تحلیل فضایی، روستا، کیفیت زندگی، دهستان قرق.

(1) مقدمه

واژه کیفیت به معنی چگونگی زندگی است و در بر گیرنده تفاوت‌های آن است که برای هر فرد منحصر به فرد بوده و با دیگران متفاوت است (کردزنگنه، 1385: 20). اصطلاح کیفیت زندگی مفهومی مبهم است. از یک‌سو، کیفیت زندگی فردی به عنوان پنداشتی از چگونگی گذران اوقات فراغت مطرح شده و از سویی دیگر، در بعدی کلی‌تر؛ کیفیت زندگی موقعیت‌هایی حول یک عامل نظیر محیط پیرامونی و یا فرهنگ در یک جامعه معین را شامل می‌شود. کالمن¹ (1984) می‌گوید کیفیت زندگی گسترده‌تری و انبساط آرزو است که از تجارب زندگی نشأت می‌گیرد. وینسید² معتقد است کیفیت زندگی یک مفهوم ذهنی و شخصی است که معمولاً بر پایه خوشحالی و رضایت فرد با عواملی که بر روی رفاه اجتماعی، روانی، جسمی و عملکرد وی تأثیر می‌گذارد؛ بنا می‌شود. کیفیت زندگی مفهومی چندوجهی، نسبی، متأثر از زمان و مکان و ارزش‌های فردی و اجتماعی است که دارای ابعاد عینی و بیرونی، ذهنی و درونی می‌باشد. از این رو، معانی گوناگونی برای افراد و گروه‌های مختلف بر آن مترتب است. برخی آن را به عنوان قابلیت زیست‌پذیری یک ناحیه، برخی دیگر به عنوان اندازه‌ای برای میزان جذابیت و برخی به عنوان رفاه عمومی، بهزیستی اجتماعی، شادکامی، رضایت‌مندی و مواردی از این دست تعبیر کرده‌اند (رضوانی و همکاران، 1389: 39 به نقل از Epley & Menon, 2007).

اصطلاح کیفیت زندگی، به طور کلی به وضعیت محیطی که مردم در آن زندگی می‌کنند نظیر کیفیت آب، خاک و هوا، کیفیت مسکن و هم‌چنین به برخی صفات و ویژگی‌های خود مردم مثل سلامت و دسترسی اشاره دارد (Pacione, 2003: 19-30). علی‌رغم اختلاف نظرهایی که در تعریف کیفیت زندگی است، اما توافقی ادراکی در بین متخصصین وجود دارد که بر مبنای آن اکثر متخصصین کیفیت زندگی را شامل ابعاد مثبت و مفهومی چند بعدی می‌دانند و آن چه در این ادراک مسلم است، این است که، تمامی مطالعات کیفیت زندگی در قالب دو دسته «شاخص‌های عینی» و «شاخص‌های ذهنی» صورت می‌گیرند (Allen, Vogt and Cordes, 2002: 14). بنابراین، یکی از مشخصه‌های اصلی و بنیادی کیفیت زندگی چند بعدی بودن آن است که بر این امر تمام متخصصان دنیا توافق دارند (کردزنگنه، 1385). در حال حاضر، اکثر محققان و صاحب نظران این حوزه معتقدند که کیفیت زندگی دارای ابعاد فیزیکی، اجتماعی، روانشناختی، محیطی و اقتصادی است (فتاحی و همکاران، 1391: 47).

معیارها و شاخص‌های کیفیت زندگی در هر شرایط مکانی- فضایی از شرایط متفاوتی برخوردار هستند. این تفاوت‌ها، هم در میان سکونتگاه‌های شهری در مقایسه با سکونتگاه‌های روستایی و یا در بین سکونتگاه‌های شهری و روستایی در نواحی جغرافیایی مختلف مشاهده می‌گردد. تحلیل فضایی کیفیت زندگی نشان می‌دهد: بسترهای محیطی- اکولوژیک، اجتماعی- اقتصادی، محیط مصنوع و سیاست- گذاری‌های دولتی عواملی هستند که بر بروز تفاوت‌ها در سطح برخورداری از کیفیت زندگی اثرگذار هستند. البته، در این میان باورهای فرهنگی مردم از اهمیت بیشتری برخوردار است.

¹ Kalman² Winsted

سکونتگاه‌های روستایی دهستان قرق به عنوان یکی از زیرنظامات فضایی شهرستان گرگان است که در جنوب‌شرقی آن واقع شده است. این ناحیه، بر اساس ویژگی‌های اجتماعی، فرهنگی و کالبدی از شرایط متفاوت کیفیت زندگی در ابعاد مختلف برخوردار هستند. تنوع قومی- فرهنگی که در بین نقاط روستایی و بعضاً در درون روستاها وجود دارد، سبب شده تا قضاوت‌های متفاوتی از شاخص‌های کیفیت زندگی توسط روستاییان صورت گیرد. به طوری که، در روستاهای ترکمن‌نشین با روستاهایی که زابلی‌ها و فارس‌ها اسکان دارند، شاخص‌های کیفیت زندگی از شرایط نسبتاً متفاوتی برخوردار است. البته این شرایط، تحت تاثیر عوامل فیزیکی متعددی قرار دارد. بر این اساس، این پژوهش با هدف تحلیل فضایی کیفیت زندگی، تلاش نموده است تا به سوالات زیر در این زمینه پاسخی علمی و منطقی دهد:

- سکونتگاه‌های روستایی دهستان قرق در چه سطحی از کیفیت زندگی قرار دارند؟
- آیا بین سکونتگاه‌های روستایی دهستان قرق بر اساس شاخص‌های کیفیت زندگی از جنبه فضایی تفاوت‌هایی وجود دارد؟ چه عوامل، نیروها و روندهایی زمینه‌ساز بروز تفاوت‌های فضایی در بین این نقاط شده است؟

2) مبانی نظری

کیفیت زندگی، مفهومی پیچیده و چند بعدی است که تحت تاثیر مؤلفه‌هایی چون زمان و مکان، ارزش‌های فردی و اجتماعی قرار دارد. از این رو معانی گوناگونی برای افراد و گروه‌های مختلف بر آن مترتب است (Epley and Menon, 2007). بسیاری از صاحب‌نظران شاخص توسعه انسانی را همان شاخص کیفیت زندگی می‌دانند. بنابراین مفاهیم توسعه و کیفیت زندگی بسیار به هم نزدیک هستند (رستمی و همکاران، 1392: 4). فو (2000) کیفیت زندگی را رضایت کلی فرد از زندگی خود قلمداد می‌کند. داس (2008) کیفیت زندگی را به عنوان بهزیستی یا عدم بهزیستی مردم و محیط زندگی آن‌ها تعریف کرده است.

ارائه تصویری کامل و مناسب از کیفیت زندگی با قابلیت استفاده در تمامی مکان‌ها و زمان‌ها تنها از طریق ترکیب شاخص‌های عینی و ذهنی امکان‌پذیر است (رضوانی و همکاران، 1386: 20). تعیین کیفیت زندگی، متاثر از اجزا و فرایندها است؛ آنهایی که به فرایند روان‌شناختی داخلی وابسته‌اند و یک احساس رضایت‌مندی و یا کامروایی را ایجاد می‌کنند و آنهایی که شرایط بیرونی هستند و فرایندهای داخلی را برمی‌انگیزند (Massam et al, 2002: 166).

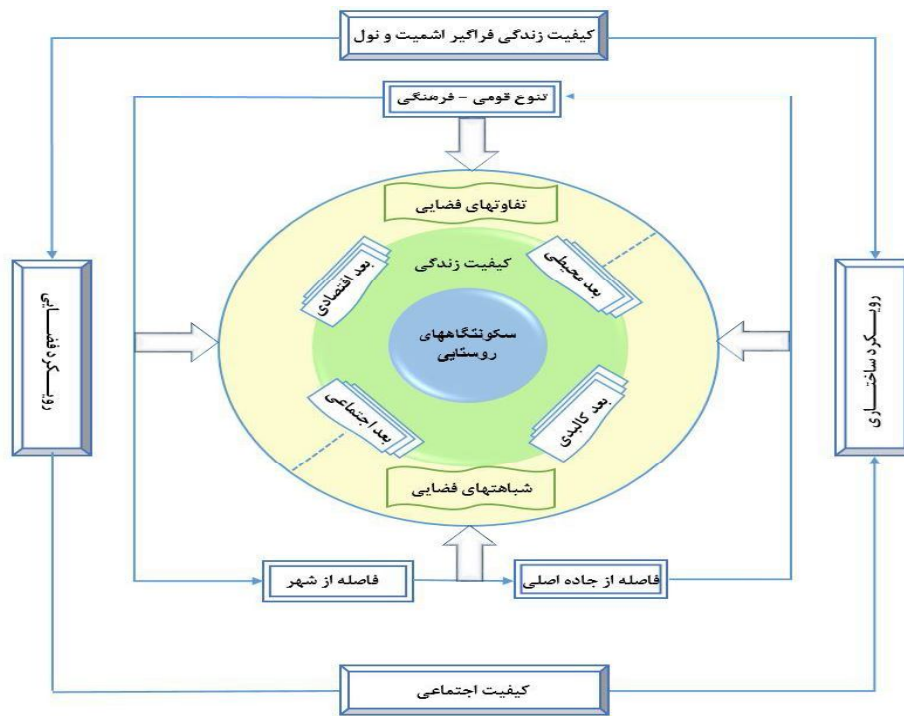
شاخص‌های عینی (شاخص‌های اجتماعی متاثر از شرایط بیرونی) نشان دهنده رضایت ذهنی افراد از محیط زندگی خود نیستند. نتایج این شاخص‌ها، لزوماً نشان دهنده گرایش‌های افراد نیستند؛ چرا که، شاخص‌های عینی کیفیت زندگی در گذشته، عمدتاً بر مبنای مجموعه‌ای از داده‌های گردآوری شده است. این شاخص‌ها، از قابلیت اعتماد بیشتری برخوردارند. اما دارای مشخصه کاربردپذیری کمتری هستند. در حالی که شاخص‌های ذهنی عمدتاً مستلزم اندازه‌گیری میزان رضایت شخصی هستند. این شاخص‌ها، از قابلیت اعتماد کمتر و کاربردپذیری بیشتر، برخوردار هستند (Lee, 2008: 1210). عوامل عینی کیفیت زندگی دقیقاً فرهنگی هستند. به طور کلی با توجه به مدل تلفیقی کیفیت زندگی می‌توان گفت که

احساس رفاه و عوامل عینی عمدتاً سطحی‌اند، به این علت که با توانایی افراد برای پذیرش ارزش‌های فرهنگی ارتباط دارند در صورتی که ابعاد رضایت از زندگی و تحقق نیازها مرتبط با جنبه‌های عمیق کیفیت زندگی است (Ventgato, 2003: 1020-1030). از آنجا که انسان با تصوراتی که درباره واقعیت دارد، زندگی می‌کند، شاخص‌های ذهنی کیفیت زندگی دارای اهمیت بالایی هستند. چه بسا، بخش مهمی از احساس نارضایتی مردم مرفه در جوامع پیشرفته ناشی از عوامل ذهنی باشد (Cummins, 2005: 700). با بررسی ادبیات نظری تحقیق، در مقاله حاضر از میان رویکردهای مختلف، تلفیقی از رویکردهای ساختارگرا شامل کیفیت اجتماعی و کیفیت فراگیر زندگی به عنوان رویکرد نظری پژوهش پذیرفته شد. رویکرد کیفیت اجتماعی در سال 1997 در بیانیه آمستردام، از سوی 74 نفر از آکادمیسین‌های حوزه‌های سیاست‌گذاری اجتماعی، جامعه‌شناسی، علوم سیاسی، حقوق و اقتصاد مطرح گردید و به سرعت توسعه یافت. این رویکرد نسبت به سایر رویکردها واقع‌بینانه‌تر است و حتی اگر ساختار آن را هم نادیده بگیریم، کنار هم آمدن امنیت اجتماعی - اقتصادی، ادغام اجتماعی، همبستگی اجتماعی و توانمندسازی به عنوان مراحل در توانمند ساختن شهروندان برای مشارکت، تحت شرایطی که منجر به ارتقا سطح رفاه و توانایی فردی آن‌ها می‌شود، نوعی اعتماد در رابطه با فهم عمومی از کیفیت زندگی را هم برای افراد و هم برای جوامع به همراه خواهد داشت (Philips, 2006: 184).

امروزه شاید به لحاظ تئوریک و عملیاتی، مهمترین سازه کیفیت زندگی اجتماعی باشد. این رویکرد شاید به دلیل وجود دو هدف مشترک یعنی بهبود همبستگی اجتماعی و مبارزه با مطرودیت اجتماعی، شباهت‌های زیادی با رویکرد کیفیت فراگیر زندگی دارد. هر دو رویکرد از یک صورت‌بندی برابری طلبانه حمایت می‌کنند، کاهش نابرابری‌ها هسته‌ی اصلی نگرش این دو رویکرد به کیفیت زندگی است و هر دو معطوف به نوعی سیاست‌گذاری اجتماعی هستند که در راستای تحقق عدالت اجتماعی تلاش دارد (غفاری و همکار، 1388: 57).

کیفیت زندگی به ویژه مبتنی بر شاخص‌های ذهنی، در فضاهای جغرافیایی متأثر از بسترهای محیطی - اکولوژیک، اجتماعی - اقتصادی و کالبدی از شرایط متفاوتی برخوردار هستند. در برخی از نواحی متأثر از شرایط محیطی - اکولوژیک شاخص‌هایی خاص به ویژه شاخص‌های پایداری محیط از اهمیت بیشتر و در برخی از نواحی متأثر از شرایط اجتماعی - اقتصادی شاخص‌های فرهنگی از اهمیت برخوردار است. نکته‌ای که در اینجا دارای اهمیت است، اینکه حتی در شرایط مشابه محیطی، ارزش‌گذاری شاخص‌ها توسط انسانها کاملاً متفاوت است. این امر به نوعی متأثر از ادارک افراد از محیط تحت تاثیر آموزه‌های فرهنگی آنها است. بر این اساس می‌توان مدل مفهومی زیر را به تصویر کشید (شکل 1).

(1)

شکل شماره (۱): مدل مفهومی پژوهش

در ارتباط با مطالعه حاضر پژوهش‌های چندی صورت گرفته است. افتخاری و همکاران (۱۳۹۰) تحقیقی با عنوان ارزیابی توزیع فضایی کیفیت زندگی در مناطق روستایی (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان دلفان) انجام دادند. نتایج تحقیق نشان داد که در روستاهای بخش مرکزی شهرستان دلفان در تمام مؤلفه‌های مؤثر بر کیفیت زندگی به لحاظ موقعیت مکانی و بعد فاصله، می‌توان تفاوت معناداری را مشاهده کرد.

قربانی (۱۳۹۰) در پایان‌نامه‌اش به بررسی نابرابری‌های فضایی کیفیت زندگی زنان روستایی در سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۸۵ (مطالعه موردی دهستان‌های استان مازندران)، پرداخته و به این نتیجه رسیده است که از جنبه تعادل فضایی، با گذشت زمان کیفیت زندگی زنان روستایی بر اساس ابعاد اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی، سلامت و کالبدی بهبود یافته و به سمت تعادل بیشتر سیر کرده است. قادرمرزی و همکارانش (۱۳۹۲) در پژوهشی تحت عنوان ارزیابی کیفیت محیط مسکونی روستاهای ادغام شده در شهر سنندج (مورد: روستاهای حسن آباد و نایسر) به این نتیجه دست یافتند که در هر دو روستا، تفاوت ادراک کیفیت محیط مسکونی در بین تمامی گروه‌ها (و بر مبنای ویژگی‌های اقتصادی-اجتماعی) معنی‌دار است.

قالیباف و همکاران (۱۳۸۸) تحقیقی با عنوان سنجش میزان رضایتمندی ساکنان روستایی از کیفیت زندگی و آثار آن بر امنیت مناطق مرزی: مطالعه موردی بخش نوسود استان کرمانشاه، انجام دادند. نتایج تحقیق نشان داد که وضعیت کیفیت زندگی در منطقه مورد مطالعه از دید جامعه نمونه بالا نیست و از بین متغیرهای تحقیق، سه متغیرگذران اوقات فراغت، کیفیت محیطی و کیفیت کالبدی از جمله مسکن بر امنیت منطقه تأثیر گذارند.

قرنجیک (1389) در پایان‌نامه‌اش تحت عنوان سنجش کیفیت زندگی بر اساس شاخص‌های ذهنی (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان بندر ترکمن)، به این نتیجه رسیده است که، بالاترین میزان رضایت از زندگی در قلمروهای کیفیت تعامل و همبستگی اجتماعی و کیفیت امنیت بوده و کمترین میزان آن نیز در قلمروهای اشتغال، درآمد و گذران اوقات فراغت مشاهده شده است.

(3) روش تحقیق

روش پژوهش توصیفی-تحلیلی است. در این روش، ابتدا شاخص‌های کیفیت زندگی به تفکیک نقاط روستایی مورد مطالعه مورد سنجش قرار گرفت. سپس در مرحله تحلیل، تاثیر عوامل قومی- فرهنگی، فاصله از شهر و فاصله تا جاده اصلی بر تفاوت‌های فضایی کیفیت زندگی مورد ارزیابی قرار گرفته است. برای جمع‌آوری داده‌ها از مطالعات کتابخانه‌ای و بررسی‌های میدانی (پرسشگری و مشاهده) استفاده شده است. به منظور تحلیل سطح کیفیت زندگی و بررسی عوامل اثرگذار بر ابعاد آن، آزمون تحلیل واریانس یکطرفه (ANOVA)، برای به دست آوردن محل اختلاف بین ابعاد کیفیت زندگی در روستاها از آزمون Scheffe و برای به دست آوردن محل اختلاف تاثیر عوامل در روستاها از آزمون توکی استفاده شده است. سپس، برای تحلیل فضایی کیفیت زندگی در سطح روستاهای نمونه از نرم‌افزار Arc GIS استفاده گردید. در پژوهش حاضر، برای افزایش روایی شاخص‌ها، از روش روایی محتوایی و صوری استفاده شده است. این مرحله با قضاوت متخصصان (استادان دانشگاه) درباره پرسش‌های پژوهش برای مشخص کردن اینکه پرسش‌ها از نظر محتوایی و صوری تا چه میزانی معرف محتوا و هدف‌های پژوهش‌اند، انجام گرفته است. هم‌چنین به منظور سنجش پایایی ابزار پژوهش از آلفای کرونباخ استفاده شد و ضریب کل آلفا به دست آمده 0/839 می‌باشد که نشان دهنده‌ی پایایی نسبتاً بالای پرسشنامه‌ی پژوهش است.

متغیرهای پژوهش به‌ویژه متغیر وابسته (کیفیت زندگی) بر اساس بررسی ادبیات نظری، به ویژه تجربیات مطرح در این زمینه مشخص گردید. از این رو، شاخص‌های اولیه که از فراوانی بیشتری در ابعاد مختلف برخوردار بودند، تعیین گردید. از آنجایی که این شاخص‌ها با شرایط اجتماعی- اقتصادی محدوده مورد مطالعه انطباق نداشتند و به عبارتی دیگر بومی نبودند، بر اساس روش بیان شده (در بحث روش پژوهش) با غربال شاخص‌های غیر مرتبط، شاخص‌های نهایی انتخاب گردید. جدول 1 متغیرهای عملیاتی شده را نشان می‌دهد.

جدول شماره (۱): تعریف عملیاتی متغیرهای پژوهش

متغیرها	ابعاد	نوع متغیرها
کیفیت اشتغال	بعد اقتصادی	وابسته (کیفیت زندگی)
کیفیت درآمد		
کیفیت مسکن	بعد کالبدی	
کیفیت حمل و نقل عمومی		
کیفیت امکانات و خدمات زیرساختی		
کیفیت آموزش عمومی	بعد اجتماعی	
کیفیت بهداشت		
کیفیت امنیت فردی		
کیفیت اجتماعی		
کیفیت مشارکت		
کیفیت همبستگی		
کیفیت آلودگی	بعد محیطی	مستقل (عوامل مکانی-فضایی)
کیفیت چشم انداز		
فاصله روستا تا جاده اصلی	کالبدی	
فاصله روستا تا شهر		
تنوع قومی - فرهنگی	اجتماعی	

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲.

محدوده جغرافیایی مورد مطالعه در این پژوهش، دهستان قرق (شهرستان گرگان) است. این دهستان در سال ۱۳۹۰ دارای ۱۸ نقطه روستایی، ۷۱۰۰ خانوار و ۲۴۱۳۹ نفر جمعیت بوده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰). جامعه آماری در این پژوهش خانوارهای روستایی، اعضای شورای اسلامی و دهیار روستا هستند. به منظور تعیین حجم نمونه در سطح روستا و خانوار از فرمول کوکران شده است. بر این اساس ۳۴۰ خانوار در مجموع ۵ روستا به عنوان نمونه تعیین گردید. با توجه به حجم نمونه، برای نمونه‌گیری روستا از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای استفاده شده و روستاهای نمونه شامل قرق، نوده‌ملک، قلی‌آباد، جعفرآباد و گناره بوده است.

۴) یافته‌های تحقیق

بر اساس تحلیل انجام گرفته، روستاهای محدوده مورد مطالعه از کیفیت زندگی نسبتاً مناسب برخوردار هستند. البته، این متغیر به علت ماهیت چند بعدی خود، از وضعیت متفاوتی در ابعاد مختلف برخوردار است. به عبارت دیگر تفاوت معناداری بین شاخص‌های کیفیت زندگی در ابعاد مختلف وجود دارد. وضعیت کیفیت زندگی بر اساس مقایسه تطبیقی روستاهای نمونه، در همه ابعاد از تفاوت معناداری برخوردار است. تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد، این تفاوت در جنبه‌های اجتماعی و محیطی در بین روستاها در مقایسه با دو جنبه کالبدی و اقتصادی بیشتر است.

جدول شماره (2): تحلیل واریانس تفاوت ابعاد کیفیت زندگی

ابعاد	سطح معناداری	جمع مجذورات		میانگین مجذورات	
		درون گروهی	بین گروهی	درون گروهی	بین گروهی
محیطی	0/000	15467/145	1440/182	46/171	360/045
اجتماعی	0/008	52969/564	2209/660	158/118	552/415
اقتصادی	0/022	3881/966	134/090	11/588	33/522
کالبدی	0/021	36664/039	1280/714	109/445	320/179
کل ابعاد	0/000	216646/598	14023/297	646/706	3505/824

منبع: یافته‌های پژوهش، 1392.

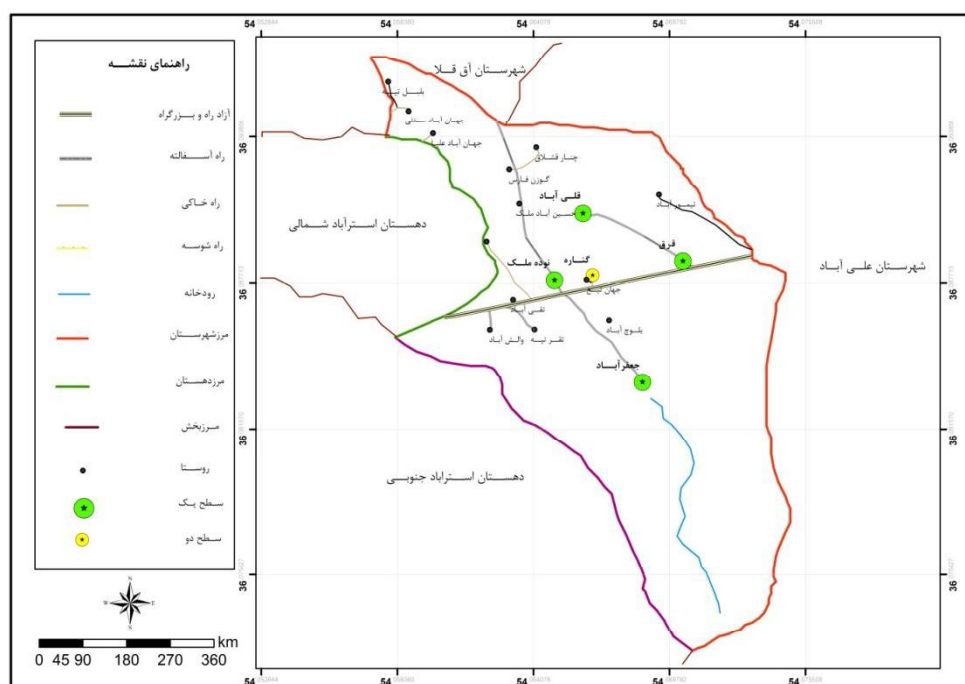
بررسی در سطح شاخص‌ها، این تفاوت را بیشتر نشان می‌دهد. در بین روستاها از لحاظ مؤلفه‌های مسکن، حمل و نقل عمومی، امکانات و خدمات زیرساختی و هم چنین مؤلفه اشتغال و درآمد شرایط نسبتاً مشابهی در مقایسه با سایر مؤلفه‌ها وجود دارد. به عبارت دیگر، در همه روستاهای مورد مطالعه شاخص‌های کالبدی کیفیت زندگی در سطح مطلوب و شاخص‌های اقتصادی در سطح نامطلوبی قرار دارند. همان طوری که، در رویکرد نظری حاکم بر تحقیق تاکید شد فضاهای جغرافیایی با توجه به ویژگی‌هایشان، از تفاوت‌های فضایی در سطح کیفیت زندگی برخوردار هستند. تحلیل انجام گرفته، نشان می‌دهد روستاهای مورد مطالعه از حیث مجموع شاخص‌های کیفیت زندگی از تفاوت چندانی برخوردار نیستند. از بین روستاها، بجز روستای گناره (به علت برخورداری از جمعیت با ساختار مسن، ضعف برخورداری از امکانات مناسب در ابعاد مختلف)، سایر روستاها در یک طبقه قرار گرفته‌اند.

جدول شماره (3): طبقه بندی کیفیت زندگی روستاهای نمونه به تفکیک ابعاد براساس آزمون scheffe

روستا	معناداری طبقات در سطح آلفا 0/05								
	کیفیت محیطی			کیفیت اجتماعی		کیفیت اقتصادی		کیفیت کالبدی	کیفیت کل
	1	2	3	1	2	1	2	1	2
جعفرآباد	36/7			64/2		10/8		57/7	169/5
نوده ملک		32/3		66/0		9/7		60/7	168/8
قرق		31/9		65/4		9/6		59/1	166/2
قلی‌آباد			28/4	63/3		9/5		55/4	156/8
گناره			63/3	51/0		6/4		52/2	134/7

منبع: یافته‌های پژوهش، 1392.

روستاهای مورد مطالعه در ابعاد مختلف کیفیت زندگی از شرایط نسبتاً متفاوتی برخوردار هستند. البته، این تفاوت در برخی از ابعاد نسبتاً زیاد و در برخی از ابعاد کم است. در میان این ابعاد، سطح کیفیت محیطی در بین روستاها از تفاوت بیشتری برخوردار است. به طوری که روستاها در سه سطح متفاوت قرار گرفته‌اند. این درحالی است که، در بعد کالبدی کلیه روستاها در یک طبقه و در بعد اجتماعی و اقتصادی در دو طبقه قرار گرفته‌اند (شکل شماره 2).

شکل شماره (2): سطح بندی روستاهای مورد مطالعه بر اساس کیفیت زندگی

4-1-1 تحلیل تأثیر عوامل مکانی - فضایی بر تفاوت‌های فضایی کیفیت زندگی

از بین مجموعه عوامل مکانی - فضایی موثر بر تفاوت‌های فضایی کیفیت زندگی، در چارچوب رویکرد نظری به مساله و شرایط اجتماعی - اقتصادی و کالبدی محدوده مورد مطالعه، سه عامل فاصله روستا تا جاده اصلی، فاصله روستا تا شهر و تنوع قومی - فرهنگی روستاها در نظر گرفته شد:

4-1-1-1 فاصله از جاده اصلی

شبکه راه در شهرستان گرگان، دارای عملکردهای محلی، ناحیه‌ای و فرانااحیه‌ای است. از آن جمله، می‌توان به محور ارتباطی گرگان - مشهد که یکی از شاهراه‌های اصلی شهرستان است، اشاره کرد. این محور، دسترسی اصلی دهستان قرق است. با توجه به کارکرد فرانااحیه‌ای این محور، نزدیکی روستاها با آن فرصت‌های مطلوبی را در اختیار بعضی از آنها قرار داده است. تحلیل انجام گرفته نشان داده است که بین عامل فاصله از جاده اصلی و سطح کیفیت زندگی در ابعاد مختلف رابطه معنادار بالایی وجود دارد. البته، این رابطه در ابعاد مختلف از تفاوت برخوردار است. بر اساس نتایج، کیفیت زندگی در بعد محیطی، قوی‌ترین رابطه و در بعد اقتصادی دارای ضعیف‌ترین رابطه است.

جدول شماره (4): سنجش تفاوت ابعاد کیفیت زندگی میان روستاها متأثر از فاصله از جاده اصلی

ابعاد	سطح معناداری	جمع مجذورات		میانگین مجذورات	
		درون گروهی	بین گروهی	درون گروهی	بین گروهی
کالبدی	0/005	129/1	5/9	0/4	1/5
محیطی	0/000	166/6	16	0/5	4
اقتصادی	0/022	242/6	8/4	0/7	2/1
اجتماعی	0/003	128/5	6/3	0/4	1/6
کل ابعاد	0/000	82/6	6/2	0/2	1/5

منبع: یافته‌های پژوهش، 1392.

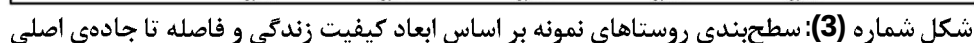
مطالعات نشان داده است، جدا از تاثیر عامل فاصله از جاده اصلی بر ابعاد مختلف کیفیت زندگی، روستاهای مورد مطالعه بر اساس فاصله‌شان از جاده اصلی از وضعیت متفاوتی (براساس آزمون توکی) در این زمینه برخوردار هستند. بر اساس تحلیل انجام گرفته از بین روستاها، روستاهای جعفرآباد و قلی‌آباد متأثر از این عامل از سطح کیفیت زندگی پایین‌تری با توجه به عامل راه برخوردار هستند. کارکرد شکل‌گیری مشاغل خدماتی بین‌راهی و سهولت دسترسی به وسایل نقلیه‌ی بین‌راهی برای تعامل با شهر گرگان و سایر نقاط برای روستاهای قرق، گناره و نوده‌ملک سبب شده تا این روستاها از شرایط مطلوب‌تری برخوردار شوند.

جدول شماره (5): سطح کیفیت زندگی در روستاها متأثر از فاصله از جاده اصلی (کیلومتر)

معناداری طبقات در سطح آلفا 0/05											فاصله روستا تا جاده اصلی	روستا
کیفیت محیطی			کیفیت اجتماعی		کیفیت اقتصادی		کیفیت کالبدی		کیفیت کل			
1	2	3	1	2	1	2	1	2	1	2		
3/7			3/1		2/6		3/5		3/2		فرق	0/518
	3/2		3/1		2/4		3/4		3/2		نوده‌ملک	0/487
	3/2		3/1		3/7		3/3		3/1		گناره	0/641
		2/6		2/0		2/4		2/9		2/9	جعفرآباد	5/107
		2/8		2/3		1/6		3/1		2/5	قلی‌آباد	5/007

منبع: یافته‌های پژوهش، 1392.

از بین این روستاها، روستای قرق دارای شرایط متفاوت‌تری است. عبور جاده از میان روستا، اگرچه سطح ایمنی را کاهش داده ولی سبب شده است ساختار اشتغال روستای قرق از کشاورزی به سمت خدمات گرایش پیدا نماید. تغییر کاربری اراضی زراعی و تبدیل آنها به واحدهای خدماتی-تجاری نظیر چندین بانک، رستوران سنتی، آژانس مسافری، تعمیرگاه اتومبیل و عکاسی عینیت فضایی این تحول هستند. البته، روستای نوده‌ملک نیز با مجاورت با جاده اصلی از وضعیتی مشابه با روستای قرق برخوردار است. وجود ایستگاه انتقال مسافری روستایی به شهر گرگان و شکل‌گیری کاربری‌هایی نظیر کاربری‌های خدماتی-تجاری و اداری شرایط را برای روستاییان این روستا متفاوت ساخته‌اند.

در سطح و پیرامون ناحیه مورد مطالعه، شهرهایی نظیر گرگان، علی‌آباد، فاضل‌آباد و جلین استقرار دارد. در بین این شهرها، شهر گرگان مهمترین نقطه شهری است که روستاهای مورد مطالعه دارای کنش متقابل فضایی با آن هستند. این کنش که به صورت روزانه و هفتگی انجام می‌گیرد بر اساس وجود فرصت‌های شغلی و آرایه خدمات رفاهی سطوح برتر فضایی به ویژه خدمات تجاری، آموزشی، درمانی و پشتیبان تولید در شهر گرگان است.

بر اساس یافته‌های تحقیق، روستاهای مورد مطالعه‌ای که دارای فاصله کمتر و سطح تعاملات فضایی قوی‌تری هستند، از کیفیت زندگی بالاتری برخوردارند. ارزیابی انجام گرفته نشان می‌دهد که رابطه معناداری بین دو متغیر کیفیت زندگی و فاصله از شهر قرار دارد. مقایسه بین ابعاد (بین بخش‌ها) نیز نشان می‌دهد که سطح کیفیت محیطی و سپس سطح کیفیت کالبدی و اقتصادی از رابطه معنادارتری با عامل فاصله از شهر برخوردار هستند. بنابراین بین روستاهای نمونه مورد مطالعه از نظر بعد محیطی و کل ابعاد تفاوت بیشتری حاکم است.

جدول شماره (6): تحلیل واریانس تفاوت ابعاد کیفیت زندگی میان روستاها با فاصله از شهر

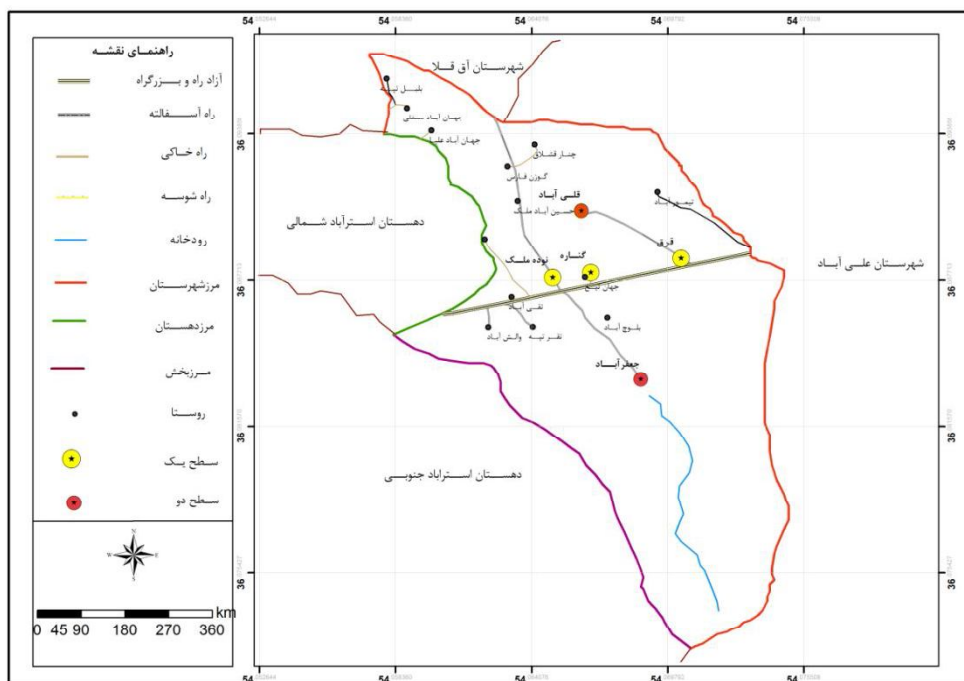
ابعاد	سطح معناداری	جمع مجذورات		میانگین مجذورات	
		درون گروهی	بین گروهی	درون گروهی	بین گروهی
کالبدی	0.002	129/098	5/865	0/395	2/769
محیطی	0.000	156/603	15/002	0/397	3/001
اقتصادی	0.002	232/523	7/381	0/724	2/095
اجتماعی	0.003	118/500	5/268	0/284	1/267
کل ابعاد	0.000	82/582	6/193	0/247	1/548

براساس تحلیل مبتنی بر آزمون توکی روستاهای ناحیه مورد مطالعه دارای تفاوت با یکدیگر در سطح کیفیت زندگی متاثر از عامل فاصله و تعامل با شهر گرگان هستند. روستاهایی نظیر نوده‌ملک، گناره، جعفرآباد و قرق که فاصله کمتری با مرکز شهرستان دارند، دارای تعامل فضایی قوی‌تری با مرکز شهرستان هستند. ولی روستای قلی‌آباد که از شرایط متفاوتی قرار دارد در طبقه جداگانه قرار گرفته است. روستاها بر اساس ابعاد، به جز در بعد محیطی که از تفاوت زیادی از هم برخوردارند، در سایر ابعاد دارای تفاوت چندانی نیستند (جدول شماره 7).

جدول شماره (7): سطح کیفیت زندگی در روستاها متاثر از عامل فاصله از شهر (کیلومتر)

روستا	فاصله روستا تا شهر	معناداری طبقات در سطح آلفا 0/05										
		کیفیت محیطی			کیفیت اجتماعی		کیفیت اقتصادی		کیفیت کالبدی		کیفیت کل	
		1	2	3	1	2	1	2	1	2	1	2
نوده ملک	20/558	3/7			3/1		2/7		3/5		3/2	
گناره	0/641	3/2			3/1		2/4		3/4		3/2	
جعفرآباد	5/107	3/2				3/0	2/3		3/3		3/1	
قرق	24/725			2/8		2/3	2/4			3/1	2/9	
قلی آباد	5/007			2/6		2/0		1/6		2/9		2/5

منبع: یافته‌های پژوهش، 1392.

شکل شماره (4): سطح‌بندی روستاهای نمونه بر اساس ابعاد کیفیت زندگی و فاصله تا شهر

3-1-4) عامل تنوع قومیتی

از مهمترین خصوصیات اجتماعی- فرهنگی شهرستان گرگان، تنوع قومی در روستاهای آن است. در این شهرستان، اقوام مختلف با فرهنگ‌های خاص خود زندگی می‌کنند. دهستان قرق (که در این شهرستان استقرار دارد) نیز از این قاعده مستثنی نیست. تحلیل انجام گرفته بر روی داده‌ها نشان می‌دهد که تنوع قومی در سطح ناحیه بر روی کیفیت زندگی روستاییان تا حد نسبتاً بالایی تاثیرگذار است. بررسی این مساله در بین ابعاد مختلف کیفیت زندگی نشان می‌دهد که اثرپذیری این متغیر در ابعاد اجتماعی و کالبدی (البته تا حد نسبتاً زیادی) است.

جدول شماره (8): تحلیل واریانس تفاوت ابعاد کیفیت زندگی میان روستاها با تنوع قومیتی

ابعاد	سطح معناداری	جمع مجذورات		میانگین مجذورات	
		درون گروهی	بین گروهی	درون گروهی	بین گروهی
کالبدی	0/030	131/421	3/552	0/391	1/184
زیست محیطی	0/517	133/859	0/909	0/398	0/909
اقتصادی	0/389	248/761	2/243	0/740	0/748
اجتماعی	0/000	170/333	12/273	0/507	4/091
کل ابعاد	0/043	86/651	2/124	0/258	0/708

منبع: یافته‌های پژوهش، 1392.

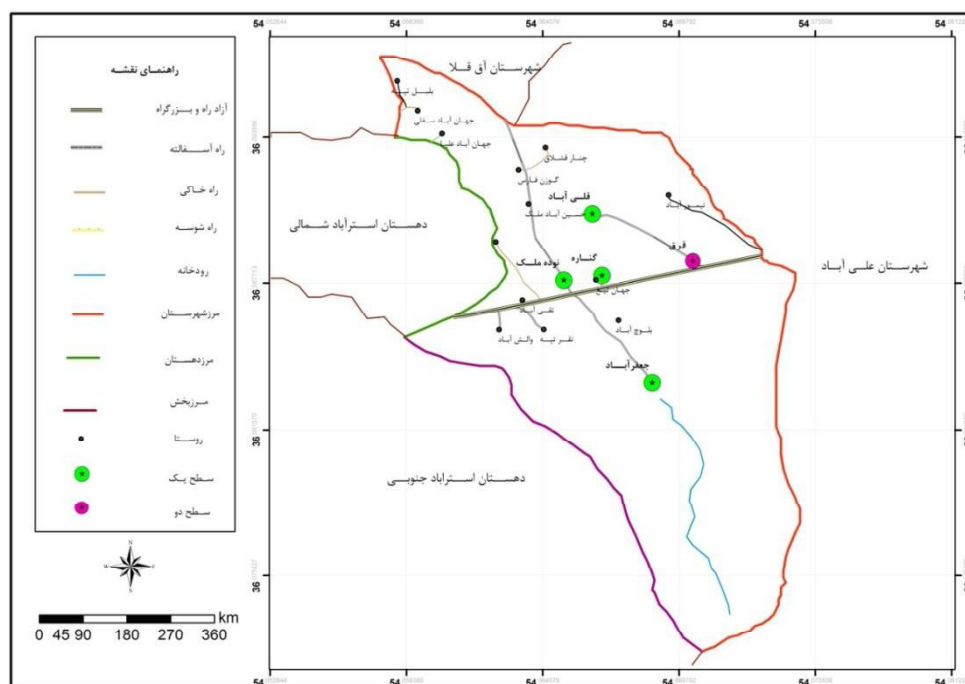
تحلیل فضایی مساله به تفکیک نقاط روستایی نشان می‌دهد در ابعادی که ارتباط معنی‌داری بین عامل تنوع قومیتی و کیفیت زندگی وجود دارد، تفاوت بین روستاها نیز شدیدتر است. موقعیت روستاهای قرق و جعفرآباد در بین روستاهای مورد مطالعه تاییدی بر این یافته است. (جدول شماره 9).

جدول شماره (9): سطح کیفیت زندگی در روستاها متأثر ازعوامل تنوع قومیتی

معناداری طبقات در سطح آلفا 0/05									تعداد اقوام عمده در روستا	روستا
کیفیت کل		کیفیت کالبدی		کیفیت اقتصادی	کیفیت اجتماعی			کیفیت محیطی		
2	1	2	1	1	3	2	1	1		
	3/2		3/5	2/3	3/7		3/7	3/1	1	جعفرآباد
	3/2		3/4	2/3		3/2		3/0	2	نوده ملک
										قلی آباد
	3/1	3/3		2/7	2/8			3/0	3	گناره
2/9		3/1		2/4		3/2		3/1	5	قرق

منبع: یافته‌های پژوهش، 1392.

روستای قرق که پرجمعیت‌ترین روستای ناحیه مورد مطالعه است، به روستای 70 ملیتی معروف است. چرا که، محل استقرار اقوام مختلفی چون سیستانی، فارس، بلوچ، ترکمن و ارمنی است. این ویژگی سبب شده، معیارهای اجتماعی نظیر مشارکت، همبستگی، امنیت و اعتماد گروهی در بین روستاییان کاهش یابد. علی‌رغم روحیه کارگروهی در برخی از اقوام به ویژه ترکمن‌ها و ارمنه، آنها گرایش بیشتری نسبت به هم قومی‌های خود دارند. از این رو، آنها دارای کنش متقابل اجتماعی درون گروهی و دارای کنش متقابل گسسته (رقابت) برون گروهی دارند. این ویژگی سبب شده تا ساختار کالبدی هم در مقیاس بافت (محل‌بندی) و هم در مقیای واحدهای مسکونی (نوع مصالح، نمای ساختمان‌ها، معماری داخلی ساختمان، زیربنا و تراکم تعداد اتاق) بین اقوام مختلف متفاوت باشد. بالعکس، روستای جعفرآباد دارای جمعیت همگنی از جنبه قومی (قوم فارس) است از سطح مشارکت، همبستگی و امنیت فردی و اجتماعی مناسبی برخوردار است.

شکل شماره (5): سطح‌بندی روستاهای نمونه بر اساس ابعاد کیفیت زندگی و تنوع قومیتی

5) نتیجه‌گیری

کیفیت زندگی به عنوان یکی از مولفه‌های ارزیابی وضعیت برخورداری از آسایش و آرامش جوامع و به ویژه جوامع روستایی مبتنی بر ادبیات موجود و رویکرد نظری حاکم بر تحقیق در ناحیه قرق از شرایط خاص برخوردار است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد کیفیت زندگی در ابعاد محیطی و کالبدی از شرایط مناسب‌تری نسبت به ابعاد اجتماعی و اقتصادی برخوردار است. هم‌چنین کیفیت زندگی زمانی از شرایط مطلوب برخوردار می‌گردد که تحول مثبت در همه ابعاد آن تحقق یابد. تحول یک بعدی نه تنها رضایت روستاییان را فراهم نمی‌سازد، بلکه شرایط نارضایتی آنها در سایر ابعاد را نیز به دنبال دارد.

کیفیت زندگی نه تنها در ابعاد می‌تواند از شرایط متفاوتی برخوردار باشد، در سطح نقاط روستایی هم می‌تواند از تفاوت‌های فضایی برخوردار باشد. در این تفاوت، اندازه سکونتگاه‌ها چندان موثر نیست، بلکه موقعیت روستاها نسبت به عوامل فیزیکی و تنوع فرهنگی از اهمیت بیشتری برخوردار است. در بین این عوامل اثرگذاری فیزیکی نسبت به تنوع فرهنگی دارای اهمیت بیشتری هستند. به علاوه، عوامل فرهنگی به ویژه تنوع قومی اگر چه تاثیرش نسبت به عامل فیزیکی از رابطه ضعیف‌تر نسبت به عامل فیزیکی برخوردار بود، ولی تاثیرش در تفاوت شرایط کیفیت زندگی قابل کتمان نیست. این عامل به علت تفاوت باوری که در روستاییان ایجاد می‌کند، می‌تواند نه تنها در ارتقای شاخص‌های بعد اجتماعی کیفیت زندگی تاثیرگذار باشد بلکه وضعیت سایر شاخص‌ها را نیز تحت تاثیر قرار دهد. بررسی نتایج این تحقیق با سایر تحقیقات نشان می‌دهد که تحقیقات افتخاری و همکاران، پورطاهری و همکاران در برخی زمینه‌ها به نتایج مشابه رسیده‌اند.

6) منابع

- افتخاری، عبدالرضا رکن‌الدین و فتاحی، احدالله و حاجی پور، مجتبی (1390) ارزیابی توزیع فضایی کیفیت زندگی در مناطق روستایی (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان دلفان)، پژوهش‌های روستایی، سال دوم، شماره دوم، صص 69-94.
- رستمی، فرحناز و علی آبادی، وحید و بقایی، سارا (1392)، نقش عضویت در تشکل‌های روستایی بر سطح سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی زنان روستایی، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال دوم، شماره 2، صص 1-14.
- رضوانی، محمدرضا و منصوریان، حسین (1386)، سنجش کیفیت زندگی: بررسی مفاهیم، شاخص‌ها، مدل‌ها و ارائه مدل پیشنهادی برای نواحی روستایی، فصلنامه روستا و توسعه، سال 11، شماره 3، صص 1-26.
- رضوانی، محمدرضا و منصوریان، حسین و احمدی، فاطمه (1389)، ارتقای روستاهای به‌شهر و نقش آن در بهبود کیفیت زندگی ساکنان محلی، پژوهش‌های روستایی، سال اول، شماره 1، صص 33-65.
- شکویی، حسین (1387)، اندیشه‌های نو در فلسفه جغرافیا (جلد دوم)، انتشارات گیتاشناسی، تهران.
- کرد زنگنه، جعفر (1385)، بررسی کیفیت زندگی مرتبط با سالمندان و عوامل مؤثر بر آن؛ رساله کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، تهران.
- فتاحی، احدالله و خراسانی، محمد امین (1391)، کیفیت زندگی و توسعه انسانی؛ انتشارات انتخاب، تهران.

- قادرمرزی، حامد و زارع ممقانی، بیتا و زیاری، کرامت الله (1392)، ارزیابی کیفیت محیط مسکونی روستاهای ادغام شده در شهر سسندج (مورد: روستاهای حسن آباد و نایسر)، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال دوم، شماره 3، صص 39-56.
- قالیباف، محمدباقر و رمضانزاده لسبویی، مهدی و اسلام یاریشگفتی (1388) سنجش میزان رضایتمندی ساکنان روستایی از کیفیت زندگی و آثار آن بر امنیت مناطق مرزی؛ مطالعه موردی بخش نوسود استان کرمانشاه، فصلنامه روستا و توسعه، سال 12، شماره 3، صص 163-184.
- قربانی، سحر (1390)، بررسی نابرابری‌های فضایی کیفیت زندگی زنان روستایی در سال‌های 1385-1375 (دهستان‌های استان مازندران)، دانشکده جغرافیا تهران.
- قرنجیک، عبدالمجید (1389)، سنجش کیفیت زندگی در نواحی روستایی با رویکرد ذهنی (دهستان جعفریای جنوبی شهرستان ترکمن)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشکده جغرافیا تهران.
- غفاری، غلامرضا و رضا امیدی (1388)، کیفیت زندگی شاخص توسعه اجتماعی، انتشارات شیرازه، تهران.
- مرکز آمار ایران (1390)، سرشماری عمومی نفوس و مسکن شهرستان گرگان، تهران.
- Allen, John, Voget. Rebecca and Cordes, Sam (2002), **quality of life in rural Nebraska: Trends and changes**. Institute of agriculture and natural resources.
- Cummins. R. A (2005) **Moving from the quality of life concept to a theory**, Journal of Intellectual disability research, Vol 49, pp 699- 706.
- Das, D., (2008), **Urban Quality of life: A Case Study of Guwahati**, Social Indicators Research, No.88,297-310.
- Epley, D. & Menon, M., (2008), **A Method of Assembling Cross-sectional Indicators into a Community Quality of Life**, Soc Indic Res, 88:281-296.
- Foo, T.S., (2000), **Subjective Assessment of Urban Quality of Life in Singapore (1997-1998)**, Habital International, 24(1):31-49.
- Lee, y.-J., (2008), **subjective quality of life measurement in taipie**, building and invironment 43, pp1205-1215.
- Marans RW, Couper M (2000) **measuring the quality of community life: a program of longitudinal and comparative international research**. In: Procceding of the second international conference on the quality of life in cities, vol2. Pp 386-400. National University of Singapore, School of Real Estate and Building.
- Massam .B. H (2002) **quality of life:public planning and private living**, Progress in planning, No 58, pp 141- 227.
- Pacione, M., (2003), **urban environmental quality and human wellbeing – a social geographical perspective**, Landscape and Urban Planning, p.65.
- Pal, A. K., Kumar, U. C, (2005), **Qualityof life concept for the evaluation of societal development of rural community in west bangal, India** , Rural Development, Vol xv.
- Philips, D. (2006), **Quality of life ; concept, policy and practice**, London, Routledge.
- Ventegots, M., Jovvj. N., (2005), **Quality of life Theory: An Integrative Theory of the Global Quality of life Concept**, The scientific World Journal, :1030-1040.